

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ МОВИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF FORMATION OF KEY COMPETENCIES OF SENIOR STUDENTS IN LANGUAGE LESSONS

Актуальність дослідження зумовлена об'єктивною реальністю нашого часу, а саме: неналежною увагою до родинних лексичних номінацій членів сім'ї, особливостей називання ліній зв'язку і ситуативних варіантів новітнього використання; з'ясування факторів покращення міжособистісних контактів; виховання культури взаємної підтримки та ін. (комунікативно-діяльнісний підхід).

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності застосування запропонованої моделі і вибраного підходу під час формування родинної лексичної компетенції у старшій школі.

Методами дослідження проблеми слугували теоретичні (порівняльний і системний аналіз філософської, методичної, психологічної, дидактичної та соціологічної літератури), діагностичні, емпіричні (аналіз концептуальних наукових засад шкільної підготовки та загальнолюдських уявлень про родинну номінацію, спостереження, порівняння, опитування (бесіда, анкетування вчителів і учнів), вивчення й узагальнення педагогічного досвіду), практичні (проблемно-пошуковий, моделювання, педагогічний експеримент, математичної статистики: кількісно-якісний аналіз результатів експериментального навчання), які дали змогу комплексно проаналізувати порушену проблему та впливати на неї.

У статті відображено реалізацію запропонованої методичної моделі в старшій школі (комунікативно-діяльнісний підхід) та доведено ефективність її застосування.

Матеріали дослідження можуть бути корисними для вчителів, учнів, науковців, психологів, методистів, усіх, хто прагне свідомо користуватися окресленими номінаціями та збагачувати власний словниковий запас, дбати про індивідуальну та колективну відповідальність, міцність родини як найменшої одиниці держави, опановувати практику особливої міжособистісної взаємодії в аспекті особистого сценарію життя.

Ключові слова: родинна лексика, комунікативно-діяльнісний підхід, родинна лексична компетенція, сім'я, родина.

The relevance of the study is due to the objective reality of our time, namely: inadequate attention to family lexical nominations of family members, the peculiarities of the names of communication lines and situational options for the latest use; elucidation of factors of improvement of interpersonal contacts; fostering a culture of mutual support, etc. (communicative-activity approach). The purpose of the article is to theoretically substantiate and experimentally test the effectiveness of this model and the chosen approach in the formation of family lexical competence in high school.

Methods of research of the problem were theoretical (comparative and systematic analysis of philosophical, methodical, psychological, didactic and sociological literature); empirical (analysis of conceptual scientific principles of school preparation and universal ideas about family nomination, observation, comparison, survey (conversation, questionnaire of teachers and students), study and generalization of pedagogical experience); practical (problem-searching, modeling, pedagogical experiment, mathematical statistics: quantitative and qualitative analysis of the results of experimental training), which allowed to comprehensively analyze the problem and influence it.

The article reflects the implementation of the proposed methodological model in high school (communicative-activity approach) and proves the effectiveness of its application.

Research materials can be useful for teachers, students, scientists, psychologists, methodologists, anyone who seeks to consciously use the outlined nominations and enrich their own vocabulary; to take care of individual and collective responsibility for the strength of the family as the smallest unit of the state; master the practice of special interpersonal interaction in terms of personal life scenario.

Key words: family vocabulary, communicative-activity approach, family lexical competence, family, family.

УДК 373.5.016:811.161.2]:37.013
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/36.15>

Рудюк Т.В.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри української мови та методики її навчання
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
докторант кафедри стилістики української мови
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Вивчення психолого-педагогічної, методичної та мовознавчої літератури дає змогу констатувати відсутність належної уваги чи спеціальних досліджень, присвячених проблемі формування ключових компетентностей учнів старших класів, ліцеїв на уроках української мови та в позакласний час. Проте, переконані, що порушене питання дасть змогу змістити центр уваги на процеси індивідуальної інтеракції, розвиток раннього усвідомлення особистої відповідальності за комунікативно-діяльнісний аспект життя, формування родинної лексичної компетенції, забезпечення необхідного балансу розвитку особистості та належної взаємодії між членами родини та держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Найпершим середовищем формування ключових компетентностей особистості є оточення близьких людей. Сім'я – це головний осередок виховання дитини, і цю орієнтацію неухильно потрібно відроджувати у свідомості кожного майбутнього батька та матері, оберігати основи сімейної моралі, яка є органічною особливістю українських виховних традицій [1, с. 69]. Родина – це група людей, об'єднаних на основі шлюбних і кровних зв'язків, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом, ведуть спільне господарство і між якими встановлюються багатосторонні стосунки: між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, братами і сестрами й іншими родичами

[2, с. 408]. У родині відбувається засвоєння законів сімейного життя, любові, поваги до батьків, дідусів, родичів, що передбачає необхідність вивчення, належного використання родинної лексики й формування ключових якостей особистості.

Водночас зауважимо, що умови стрімкого розвитку сучасних інформаційних технологій вимагають необхідного створення й підтримки потреб у спілкуванні, вивчення таких особливостей функціонування в родині та школі (через практику використання досліджуваних одиниць), ситуативному упровадженні для забезпечення процесів розвитку й підтримки загальнонаціональних цінностей держави. Більше того, використання вправ, які максимально відтворюють значимі ситуації спілкування, врахування індивідуальних особливостей, способів стимулювання мовної діяльності та розвитку умінь із використанням колективних форм навчання та спільного рішення проблемних завдань дає змогу створювати ефективні умови для вирішення порушеного питання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретико-методичні засади формування ключових компетентностей старшокласників значною мірою залишаються поза увагою відповідних розділів української мови, утім, виокремлення досліджуваного матеріалу як окремої складової частини мовознавчо-психологічної науки є сприятливим підґрунтям для формування родинної лексичної компетенції, забезпечення необхідного балансу розвитку підростаючого покоління, розбудови й зміцнення української державності.

Мета статті – проаналізувати місце теоретико-методологічних засад формування ключових компетентностей учнів старших класів, ліцеїв, гімназій на уроках української мови та в позакласний час, встановити умови для гармонійного виховання та міжособистісної взаємодії молоді.

Виклад основного матеріалу. Сучасні реалії лінгвістичної підготовки потребують багатоаспектного комунікативно-діяльнісного осмислення мовного матеріалу (родинних лексем) на теоретичному, практичному та особистісно орієнтованому рівні усвідомлення й використання, технічної апробації власної комунікації, розвитку ключових компетентностей та дій.

Родинна лексика – це словниковий склад або сукупність слів на позначення групи людей, які пов'язані кровними або близькими соціальними й особистими зв'язками спорідненості чи свояцтва.

Дослідно-експериментальною базою нашого дослідження слугував Івано-Франківський фаховий коледж Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

На першому етапі роботи було здійснено теоретичний аналіз наявних методологічних підходів у педагогічній, методичній, психологічній, філо-

софській та науковій літературі; проаналізовано словникову базу, яка включала в себе опрацювання та зібрання фактичного матеріалу з відповідних лексикографічних джерел; визначено тему, мету, об'єкт, предмет, завдання, методи, складено план експерименту.

На другому етапі розроблено покрокову модель формування ключових компетентностей старшокласників; виявлено та обґрунтовано комплекс педагогічних умов для її ефективного використання, формування та впровадження вчителями-предметниками; апробовано та проаналізовано отримані дані, перевірено та уточнено результати й висновки, отримані в процесі роботи.

На третьому етапі завершено експериментальну діяльність, уточнено теоретичні та практичні висновки, узагальнено й систематизовано отримані результати.

Крім того, прогресивний компонент моделі формування родинної лексичної компетенції передбачав постановку та розв'язання ключових проблем, які визначали принципи подальшої технології застосування розробленого макету, для прикладу: підготовчий етап визначав активне використання процесів слухання та читання; усних висловлювань, бесіди, діалогу, письма (творів-роздумів, письмових повідомлень, вправ, складання дерева роду, карт пам'яті, та ін.). Етап саморефлексії зобов'язував до формування контролю з використанням лінгвістичного матеріалу. Змістовно-процесуальний компонент позначав відповідний щабель розвитку досліджуваної компетенції з перспективою подальшої індивідуальної роботи над собою та окресленим лексичним матеріалом.

Отже, аналіз динаміки сформованості родинної лексичної компетенції в експериментальній групі дав підстави стверджувати про можливість підвищити ефективність засвоєння родинної лексики та процесу формування родинної лексичної компетенції.

Нами було проведено такі етапи експериментальної роботи:

– визначення початкового рівня сформованості родинної лексичної компетенції з використанням методів тестування, анкетування, педагогічного спостереження й самоспостереження, статистичної обробки результатів дослідження.

– розробка та впровадження навчально-методичного забезпечення, яке сприяло успішному формуванню родинної лексичної компетенції запропонованої структурно-функціональної моделі та можливостей її використання вчителями-предметниками.

Дослідження охопило 389 студентів коледжу. Діагностичне обстеження дало змогу зробити висновки, що більшість учнів мали початковий та репродуктивний рівень сформованості родинної лексичної компетенції; невелика частина володіла нормативними і творчими показниками (табл. 1).

Рівень сформованості родинної лексичної компетенції на констатуючому етапі

Рівні сформованості родинної лексичної компетенції	I етап експерименту			
	Експ. група (n=195)		Контр. група (n=194)	
	кількість	%	Кількість	%
Творчий	10	5	11	6
Нормативний	20	10	21	11
Репродуктивний	125	64	121	62
Початковий	41	21	41	21

Початкові показники володіння родинною лексикою були виражені через небажання використовувати багатство відповідних номінацій, нерозуміння прямого та переносного значення мовного матеріалу, невміння пояснити дефініцію та адекватно перенести її у власне контрольоване мовлення. Нами було помічено деяку проблемність у створенні діалогічного та монологічного висловлювання, необхідність допомоги вчителя-предметника для побудови усної й письмової комунікації.

Репродуктивний рівень володіння родинною лексикою пояснюємо переважно відсутністю виявів власної індивідуальності (за винятком поодиноких прагнень до креативного самовираження за підтримки викладача), наявністю великої кількості помилок у побудові висловлювань, проблемністю використання реплік у діалогах, нерозумінням значеннєвих відтінків і багатства лексем, несформованою здатністю адекватно оцінювати та контролювати власне мовлення.

Під час дослідження було з'ясовано, що учасники навчального процесу не налаштовані пов'язувати його результати з подальшими проєктами життєдіяльності, приміром: створення та сприяння процесів розвитку сім'ї, особистої відповідальності за комунікативно-діяльнісний аспект родинної, державної та міжкультурної комунікації.

Інший бік питання констатував ситуацію переважного оцінювання об'єктивних результатів, аніж суб'єктивних досягнень, виражених індивідуальною самосвідомістю використання досліджуваних одиниць і встановленням взаємозв'язку з процесами життєдіяльності, співвідношенням реальних можливостей, успіхів чи невдач.

Реалізацію методичних умов формуального експерименту було втілено за підтримки тісної співпраці з педагогічними працівниками та керівництвом, учасниками навчального процесу. Розроблено та впроваджено покроковий алгоритм діяльності, його змістове, психолого-педагогічне та мовно-методичне наповнення. Крім того, під час експерименту максимально враховано індивідуальні та сімейні особливості школярів, їхні варіанти.

Визначено рівні сформованості родинної лексичної компетенції, а саме: початковий, репродуктивний, нормативний, творчий; змістова структура

їхньої формуальної складової частини. Розглянемо детальніше.

Початковий рівень: ознайомлення з вибірками досліджуваних одиниць та з'ясування лексичного значення; добір найчисельнішого синонімічного ряду; проведення метафоричних та антонімічних паралелей; побудова хмар слів тощо.

Репродуктивний рівень містив дослідження родинної лексики в контексті знаків української етнокультури, власної діяльності, історії, відповідних традицій, тексту Біблії, побудови семантичної схеми-характеристики, педагогічних ідей та порад щодо визначених осіб родинної номінації, з'ясування конструктивних варіантів звертань, визначення близькості/віддаленості стосунків, особливостей національного та світового досвіду батьківського виховання й функціонування родинних лексем, реальних та ідеалізованих уявлень про вказані одиниці, складання плану посильної допомоги найменш захищеним категоріям суспільства (сиротам, удовам) тощо.

Нормативний рівень: дослідження етапів сім'ї та їхнього взаємозв'язку з родинними лексичними номінаціями, традицій прародини як фактора безумовного впливу на близьких, пам'яток архітектури та живопису, пов'язаних з окресленими одиницями, таємниць подружнього щастя, використання технік ненасильницького спілкування з відповідним уживанням досліджуваної лексики, взаємозв'язку традицій сім'ї та держави, життєвої філософії близьких, роботи з таблицею весільних ювілеїв, простеження взаємозв'язку родинних номінацій із процесами мовно-психологічної само-рефлексії тощо.

Творчий рівень передбачав проведення «Діалогу з родом», вивчення основоположних релігійних ідей, пов'язаних із досліджуваними одиницями, спроби аналізу творчості Т.Г. Шевченка в контексті окресленої проблеми, функціонування іноземних мов, життєвої школи поліпшення карми, з'ясування енергетики близьких та продуктів їхньої діяльності, взаємозв'язку досліджуваних одиниць із джерелами надходження сили та практики споглядання місць відновлення енергії, контролю власних думок і виловлювань, озвучення власного ставлення до прочитаного, почутого чи побаченого, усні/письмові проєкти-дослідження;

Таблиця 2

Рівень сформованості родинної лексичної компетенції на контрольному етапі

Рівні сформованості родинної лексичної компетенції	II етап експерименту			
	Експ. група (n=195)		Контр. група (n=194)	
	кількість	%	Кількість	%
Творчий	39	20	18	9
Нормативний	106	54	25	13
Репродуктивний	29	15	116	60
Початковий	21	11	35	18

практики висловлення захоплень, ведення щоденника саморефлексій тощо.

Під час реалізації вказаного дослідження було створено максимально доброзичливу атмосферу, забезпечено взаємну підтримку, що сприяло розвитку комунікативної діяльності й більш високим формам кооперації та співпраці, емоційному інтелекту та емпатії. Таке цілеспрямоване формування родинної лексичної компетенції у студентів експериментальної групи було забезпечене поетапністю реалізації та діагностики, відповідним аналізом успішності впровадження етапів навчального процесу. Обговорено труднощі, розглянуто переваги та недоліки виконаної роботи.

Зміни, які відбулися під час дослідно-експериментальної діяльності, дають змогу простежити загальну динаміку сформованості родинної лексичної компетенції під час вивчення досліджуваних одиниць.

На третьому етапі завершено експериментальну роботу, уточнено теоретичні та практичні висновки, узагальнено та систематизовано отримані результати (див. табл. 2).

Таким чином, рівень сформованості родинної лексичної компетенції на контрольному етапі засвідчив теоретичну та експериментальну обґрунтованість застосування вказаної моделі, що підтверджує динаміка показників творчого та нормативного рівнів (перший зріс на 20% в експериментальних групах і на 9% в контрольних; другий – на 44% в експериментальних і на 13% в контрольних групах). У той час як показники репродуктивного та початкового рівнів суттєво знизилися (на 49% у експериментальних групах та на 2% в контрольних групах за показником відповідного рівня та на 10% в експериментальних і на 3% в контрольних групах за початковим рівнем). Варто зауважити, що в контрольній групі

не відбулося суттєвих змін на рівнях сформованості родинної лексичної компетенції. Достовірність отриманих результатів перевірено згідно з оцінкою характеру відповідних завдань. Таким чином, застосування розробленої моделі для формування ключових компетентностей старшокласників є актуальним і перспективним способом вивчення окресленого матеріалу, виховання толерантності, готовності до співпраці, всебічного розвитку в діяльній колі. Перспективність вказаних засад убачаємо в ефективності підготовки до швидкозмінних реалій сучасного життя, використання творчого потенціалу, критичного засвоєння нового, вміння здобувати інформацію, слухати, читати, говорити, писати, генерувати прагнення до самовдосконалення, активно шукати перспективні шляхи розвитку міжособистісної взаємодії та міжкультурного спілкування, усвідомлення національної ідентичності та гідності.

Висновки. Таким чином, теоретико-методологічні засади формування ключових компетентностей учнів старших класів мають місце в процесі усвідомленого вивчення родинної лексики; встановлення гармонійного виховання й міжособистісної взаємодії. Результати дослідження засвідчують, що старшокласники прагнуть оволодіти багатством досліджуваних одиниць та їхнім контекстуальним функціонуванням; виявляють готовність працювати над вказаним матеріалом і собою. Крім того, більшість була зацікавлена вивченням ситуативної та контекстуальної інформації, можливість практичного використання навчального матеріалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Благінін В.М., Белкіна Н.І. та ін. Родинно-сімейна енциклопедія. Київ : Богдана, 1996. 438 с.
2. Щербань П.М. Національне виховання в сім'ї. Київ : Борівітер, 2000. 260 с.